

УДК 330.1 (075.8)

РОЛЬ МОРАЛЬНИХ ФАКТОРІВ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Лимар Я.О., к.е.н., доцент, Нестеренко М.Г., студент
Харківський інститут економіки ринкових відносин та менеджменту

Розглянуто питання про роль моральних факторів в сфері економічних відносин. Проаналізовано та систематизовано сучасні соціально-економічні тенденції, економічні виклики глобалізації та світоглядні виклики постмодернізму.

Ключові слова: моральний релятивізм, метаекономіка, транснаціональні корпорації, біблійна економічна система.

Питання про роль моральних факторів в економічному житті окремих індивідів, підприємств і всього суспільства в сучасних умовах постає дуже гостро, зважаючи на домінування в суспільній свідомості філософії постмодернізму, що базується на моральному релятивізмі й запереченні фундаментального принципу моралі – розділення всіх явищ і процесів на «добро» і «зло», на «добре» і «погано». Подібний світогляд становить серйозну загрозу для моральної стабільності та стійкості суспільства, оскільки «знищення ціннісної ієрархії дуальності світу стає прямим знищенням традиційних форм відтворення культури, як такої» [1, с. 134]. Сучасне суспільство досягло високого рівня розвитку науки, технологій та інновацій, але, як відзначає А. Шевченко, в умовах моральної деградації, науково-технічний прогрес не здатен врятувати суспільство від руйнації [2]. Більше того, в умовах морального нігілізму, високі наукові і технологічні досягнення часто використовуються для досягнення цілей, що прямо суперечать інтересам суспільства. Саме цей парадокс формує проблему, дослідженню якої присвячена дана праця.

Насамперед пояснимо специфічну сутність підходу, який був застосований до аналізу вищезгаданої проблеми в галузі економіки. Річ у тім, що «в останній третині ХХ – початку ХХІ століть відбулося нове кардинальне зрушення. Економічну теорію оголосили «позитивною наукою», вільною від будь-яких етичних основ, а економічну практику – чисто раціональною егоїстичною діяльністю, вільною від будь-яких моральних обмежень» [3, с. 32]. Проте, існувала й продовжує існувати група економістів, що знаходяться в опозиції до даного постулату. Їх називають економістами-«романтиками». В.В. Радаєв заявляє, що ці економісти підміняли науковий аналіз економічних процесів їх етичною оцінкою з погляду дрібнобуржуазної моралі [4]. Однією з причин появи подібних характеристик, на нашу думку, є бажання деяких сучасних учених довести, що «наука не належить релігії» [5, с. 43]. Ми ж із цього приводу поділяємо точку зору, згідно з якою «необхідно проводити відмінність між самою наукою... й етичними питаннями, що відносяться до використання даних науки» [6, с. 382]. Для того, щоб наука слугувала інтересам суспільства, необхідний етичний аналіз того, до яких результатів приводить реалізація того або іншого наукового постулату. А. Кобяков характеризує постулат про «позитивність» економіки наступним чином: «Цинічні казуїсти винайшли навіть відповідний слоган: “Етичним є те, що є економічним”» [3, с. 32]. Дійсно, якщо називати «науковим аналізом» мовчазну констатацію фактичного поневолення окремих осіб і суспільства в цілому системою неконтрольованого ринку, заснованого на припущенні щодо абсолютної, часом безглуздої мобільності факторів виробництва [7, с. 6], то можна погодитися з Д. Валовим, що така характеристика є вульгарною [8, с. 70]. Нобелівський лауреат Дж. Стігліц характеризує тих, хто підтримує ідею моральної індиферентності економіки, як людей, що «бачать світ через бухгалтерію держбюджету, концентруючи увагу винятково на доходах і видатках» [9, с. 101] і підкреслює, що, наприклад, безробіття не можна розглядати просто як статистику, як економічний «список втрат», ненавмисних жертв, що полягли в боротьбі проти інфляції або за забезпечення повернення боргів [9, с. 43]. Як вірно відзначає М. Алле, «економіка повинна служити людині, а не людина економіці» [10, с. 143]. А. Кобяков пояснює цю тезу, справедливо заявляючи, що «економіка не є річ в собі, вона є функціональною в тому сенсі, що є вторинною по відношенню до вищих цілей соціуму, служить матеріальному забезпеченню і досягненню цих цілей» [3, с. 31]. Деякі сучасні дослідники, підтримуючи ці погляди, ставлять питання про необхідність етичної оцінки суспільних проблем. Так, Г.В. Жаворонкова виділяє прояви моральної і духовної деградації суспільства, як одну з першочергових загроз націона-

льній безпеці України [11, с. 259]. В. Сіденко, звужуючи сферу розгляду питання від загальносуспільної до економічної, додає, що відмова українських фінансових установ від соціальної і моральної відповідальності штовхає Україну на шлях розвитку маргінальних країн третього світу, що створює загрозу існуванню України, як незалежної держави. Дуже яскраво, вже на більш глобальному рівні розглядає це питання Дж. Сорос: «Люди можуть повірити, що Бог передав їм Десять заповідей, і суспільство буде більш справедливим і стабільним, якщо вони повірять в це. Навпаки, відсутність моральних обмежень, ймовірно, породжує нестабільність... Нам вже стало важко вирішити, що є добро і зло. Відсутність моралі у ринків підірвала мораль навіть в тих сферах, де суспільство не може без неї обійтися» [12]. Моральний релятивізм негативно впливає на свідомість людей, руйнуючи все святе заради утвердження низьких інстинктів аморальності, коли в пошані той, хто багато краде, зневажає конституцію й мораль [13, с. 120]. Економічна політика, що проводиться в багатьох країнах і натхненна працями ангажованих і не завжди компетентних економістів, відбивається й на ідеалах суспільства. Героєм нашого часу постає фінансовий спекулянт, що займається обміном нічим не забезпечених фінансових інструментів на реальні цінності [14, с. 84]. Таким чином, можна відзначити, що ідея так званої «позитивної» економіки не є об'єктивним фактом, але це – нав'язаний стереотип мислення. Керуючись цим стереотипом, прихильники «позитивної» економіки стверджують, що на даному етапі розвитку людського знання немає необхідності звертатися до надприродного і до Бога для регламентації суспільної діяльності. Насправді ми стикаємося тут зі змішуванням категорій механізмів і першопричини [15, с. 60-61], що і призводить до помилкових висновків.

Отже, питання про моральну регламентацію суспільного життя в цілому та економічної діяльності зокрема постає дедалі гостріше. Окрім цитованих вище дослідників його відзначали такі відомі вітчизняні вчені, як Ю. Пахомов, В. Лупацій, А. Єрмолаєв та інші автори. Показовим також є той факт, що на останньому самміті ФАО в Римі розглядалося питання про прийняття «етичного кодексу» для діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК). Отже, досліджуване нами питання є на сьогодні актуальним і підіймається багатьма дослідниками як на локальному, так і на глобальному рівнях. Недостатньо дослідженим на сьогодні є питання про джерело та походження морального закону, оскільки сприйняття моралі у суспільстві є здебільшого суб'єктивним, насамперед через те, що сьогодні ще дуже значний вплив на суспільство має марксистська філософія, що розглядає мораль як суспільний продукт [16, с. 9], що поступово підвищує свої стандарти у зв'язку з історичним суспільним розвитком [17, с. 9]. На відміну від вищезгаданого, вживаний нами підхід базується на позиції про об'єктивний характер моралі [15, с. 288-297], що, в свою чергу, відповідає принципу правової економічної системи і сприяє максимальному соціальному ефекту від її функціонування. В процесі нашого аналізу буде докладніше обґрунтована не тільки правомірність, але й необхідність подібного підходу. Г. Рузавін відзначає тенденцію підвищення уваги до ролі соціальних інститутів, норм права та етики в процесі ринкового обміну [18, с. 110]. А. Гальчинський додає, що в процесі глобалізації світової економіки відчутно посилюється значущість постматеріальних цінностей, розширюється сфера морально-психологічних, етнічних та релігійних оцінок [19, с. 7-8]. На нашу думку, це посилення викликане переосмисленням наслідків економічної глобалізації і підпорядкуванням безжальному, морально неконтрольованому ринку. Закінчити своє обґрунтування хотілося б одним з фундаментальних принципів теорії систем в інтерпретації В. Наливайченка: «Якщо ти обираєш неправильні засоби, то ти ніколи не дійдеш до тієї мети, навіть дуже світлої, яку ти ставиш перед собою. Діючи незаконно (чи аморально – прим. Я. Л., М. Н.), ти не досягнеш гарної мети заради суспільного або якогось іншого спокою. Система сама перебудовується в іншому напрямку, якщо ти обираєш неправильні (в тому числі аморальні – прим. Я. Л., М. Н.) засоби досягнення мети» [20, с. 13].

Сучасна фінансова криза має як об'єктивні економічні, так і суб'єктивні соціальні причини, і є підстави, щоб до суб'єктивних причин кризи зарахувати моральний релятивізм. Дані соціологічних опитувань підтверджують це припущення: наприклад, в Україні криза дала поштовх до переосмислення ціннісних орієнтацій, усвідомлення важливості віри в Бога та суспільної відповідальності [21]. Криза стала тим гальмом, що уповільнило виснажливу гонитву за спекулятивними прибутками. Свого часу ця гонитва, темпи якої постійно прискорювались, врешті-решт вилилася в кризу [22]. Як відзначає Д. Табачник, «криза — це закономірний підсумок запущеної із США емісійно-трастової лихоманки, що замінювала виробничу економіку економікою спекулятивною» [23]. Канцлер Німеччини А. Меркель розкритикувала США та інші уряди за те, що вони використовують

«дешеві гроші» як головний інструмент їх економічного управління, таким чином насаджуючи насіння кризи, подібної до нинішньої, яке зійде вже через п'ять років [24]. Випуск же цих дешевих грошей, як відзначає М. Швайка, дає Федеральній резервній системі США величезний емісійний дохід, оскільки американський долар є на сьогоднішній день єдиною світовою резервною валютою [25, с. 6-7]. Об'єм «дешевих грошей» в світовій економіці на сьогоднішній день досяг катастрофічного рівня. Тільки за період 1994-2005 рр. на кожен долар реально вироблених товарів або послуг було емітовано 19 номінальних доларів. В результаті замість співвідношення 1:7 ми отримали співвідношення 1:15, тобто сьогодні понад 90% грошей що циркулюють у світі не мають ніякого реального покриття [26, с. 10]. Вперше за всю історію людство опинилося в ситуації, коли фінансові активи (у всіх їх різновидах) у кілька сот разів перевищують об'єм реальної економіки, тобто вироблених товарів і послуг. Економіка набула абсолютно ненормальних пропорцій «переверненої піраміди», коли її надбудовна, обслуговуюча, віртуальна частина тисне на базову, виробничу, реальну [3, с. 30]. Як відзначає Д. Табачник, світова економічна система, що шикувалася Вашингтоном, діяла як фінансова піраміда, і в цьому був від початку закладений її крах. До певного часу піраміда справляє враження вигідного заходу, що приносить учасникам гарантовані прибутки. Але коли нових учасників більше немає і, відповідно, вкладення припиняються, настає неминучий обвал [23]. Відомий західний аналітик К. Мартенсон підтверджує слова Д. Табачника: «Вся наша монетарна система, і, отже, наша економіка – це економіка фінансової піраміди, в тому сенсі, що вона насправді може працювати тільки в режимі зростання. Щонайменший спад призводить до масової паніки і розпаду. Масштаб руйнувань здається абсолютно невідповідним масштабам початкових змін, до поки ми не усвідомлюємо, що зростання – це більш-менш необхідна умова існування монетарної і економічної систем нашого типу. За відсутності зростання система спочатку спотикається, а потім починає руйнувати багатство в об'ємах, несумісних з самим спадом. Що живить зростання в грошовій системі, заснованій на боргу? Ну як же, новий борг (або кредит), звичайно» [27]. Ще в стародавні часи через Біблію Бог попереджав про наслідки подібної системи: «Ми позичаємо срібло на податок царський за наші поля та наші виноградники. А наше ж тіло таке, як тіло наших братів, наші сини як їхні сини. А ось ми тиснемо наших синів та наших дочок за рабів, і є з наших дочок угискувані. Ми не в силі робити, а поля наші та виноградники наші належать іншим» (Несм. 5:4-5). Ці слова дуже яскраво і красномовно характеризують нашу сучасну систему, в якій, як відзначає К. Мартенсон, щоб віддати один борг, доводиться брати інший. Про моральну ціну фінансових пірамід, що були зруйновані, ми можемо судити із слів нещодавно заарештованого організатора найбільшої в світовій історії фінансової піраміди Bernard L. Madoff Investment Securities Бернарда Медоффа, який зізнався: «Я живу в постійних муках, усвідомлюючи, який біль і страждання я заподіяв іншим» [28, с. 48]. Ці слова можна вважати за знакові в світлі питання, що розглядається нами: моральним цінностям в економіці бути!

Іншим фактором гіпертрофованого розвитку фінансової сфери, що в певній мірі спровокував кризу, стала загальна концентрація зусиль на біржовій грі, на валютних спекуляціях, на вкрай ризикованих і сумнівних грошових операціях у сподіванні на збагачення, яке ніяк не пов'язане з творчими зусиллями. Більше того, в основному це гра з «нульовою сумою», коли виграш одних – це просто програш інших. Інакше кажучи, в самій цій системі взагалі нічого не створює. Це «економіка глобального казино». Вона сама в собі є аморальною, оскільки ніяк не відображає справедливого розподілу доходів, а навпаки, прямо вступає в протиріччя з цим принципом. Але є в цій системі особливо порочна страта – ті інститути, які отримують свій бариш у всіх випадках, не важливо виграєте ви або програєте. Це банки і фінансові компанії, що отримують свої комісійні винагороди тільки за те, що дозволяють охочим брати участь у цій азартній грі. Вони «утримують заклад» і безпосередньо збагачуються на експлуатації людського пороку пожадливості [3, с. 31].

Криза – це закономірний результат системних морально-етичних спотворень у сфері сучасних фінансів, формування «нової економіки» [29], так званої метаекономіки. За А. Гальчинським, «метаекономіка – це передумови дійсно постіндустріальних економічних стосунків в їх системній зрілості. Метаекономіка – це паростки зрілої постіндустріальної економічної системи, логічний продукт інформаційної революції, яка лише розгортає свої цінності, складова глобального синергетичного суспільства, це економіка творчої праці, економіка виробництва, розподілу і споживання знань, економіка епохи дійсного гуманізму. Якщо виходити з логіки загальноісторичних трансформацій, то слід акцентувати увагу на тому, що метаекономіка – це не паралельна ринку економіка, а

продовження ринку, самозаперечення ринку при збереженні його перспективно дієздатних надбань. Таким чином, це економіка, яка де-факто перестає бути ринковою. В той же час метаекономіка – місток не просто до трансринкової економіки, а до трансринкової епохи» [19, с. 8]. Погляди О. Неклесси з цього питання І. Мазур характеризує наступним чином: «на транснаціональному рівні здійснюється виробництво фінансових ресурсів і застосування технологій універсальної процентної данини, як механізму управління індустріальними об'єктами. Але транснаціональним є також зворотний бік, «підпілля» гео економічного світовлаштування – стримуваний цивілізацією порив до інволюційного, хижацького використання її потенціалу з метою отримання швидкого прибутку, а також контроль над різними рівнями соціальної практики. З цього «підпілля» в легальний, відкритий сектор проникають правила гри, в яких правовий, а тим більше моральний контекст втрачають минуле значення. Головне – це вищий рівень: це павутина «штабної економіки», яка постійно ускладнюється; вона є системою глобального управління метаекономікою» [30, с. 36]. Якщо об'єднати і узагальнити ці два визначення, головною характерною рисою метаекономіки є формування нових постіндустріальних цінностей, що виправдовують отримання прибутку за будь-яку ціну, остаточне знищення економічних цінностей індустріальної епохи. «Світовим епіцентром дерегулювання і насадження все більш аморальних хижацьких форм у сфері бізнесу виступають США... Але останніми роками американська ділова ідеологія стала предметом експорту. Зокрема в країні Старого Світу, для якого до цих пір подібна ідеологія була чужою. Навіть якщо частина цих принципів і застосовувалася в деяких європейських країнах, їх завжди обмежував вбудований в систему складний комплекс моральних заборон і етичних противаг. Саме прагненням протистояти руйнівним антигромадським тенденціям, закладеним в культурі безмежної свободи (вседозволеності – прим. Я. Л., М. Н.), викликана своєрідна система соціальних інститутів Європи. Частина цієї системи – і європейська ділова етика, і корпоративна культура, і концепція соціального партнерства. І все це знаходиться зараз під загрозою руйнування» [3, с. 38]. Зокрема, зміни торкнулися і поведінкових установок менеджерів: у Європі найбільш важливим суспільно визнаним символом успіху в бізнесі слугувало зростання обороту, а не прибуток [3, с. 39]. Тому зміна філософії сучасної економіки – одна з найважливіших проблем, що виникають в її функціонуванні. «Ще Арістотель запропонував розрізнати два поняття: «економіку» і «хрематистику». Перше означає багатство як сукупність корисних речей, друге – багатство як накопичення грошей. «Економіці» в арістотелівському розумінні якнайкраще відповідає російське поняття «господарство», тобто обумовлена доцільністю сукупність різних благ, винаходів людської праці, необхідних для забезпечення життя, діяльності, дозвілля. Це активне освоєння «землі», даної людині Богом, природи, з благами цілями, тобто в ім'я забезпечення розширеного («плодіться й розмножуйтеся!») відтворення роду людського. Хрематистика ж є лише гонитва за прибутком як таким, незалежно від способів його отримання. Це експлуатація низовинних і згубних пристрастей і пороків людини – прагнення до несправедливого збагачення («від трудів праведних не наживеш палат кам'яних»), культу наживи, прагнення до показної розкоші і до домінування над іншими собі подібними» [3, с. 31]. Проте, тут слід одразу відзначити, що «капіталістичний універсалізм» (за С. Рудницьким) хоча і надає кожному індивідуумові формальну можливість розбагатіти й економічно панувати над іншими людьми, але насправді метою його є панування всесвітнього капіталу [31, с. 222]. Саме це і відбулося з сучасним суспільством, що відкинуло моральні принципи в економіці. Найбільше від соціальної експлуатації сьогодні потерпають саме найменш соціально захищені верстви населення оскільки в результаті морального релятивізму в сукупності з процесом глобалізації світових фінансових потоків «виникла система витончених засобів експлуатації тих, хто виробляє реальний ВВП» [32, с. 6]. Необхідно також відзначити, що подібні тенденції призвели до того, що експлуатована більшість була змушена прийняти псевдоцінності експлуатуючої меншості, що значно підвищило соціальну напругу в стосунках між членами суспільства.

Небезпека хрематистики полягає в тому, що «набуваючи самодостатньої суті, що тисне на решту економіки, гроші стають «знаряддям диявола». Вони змінюють баланс в системі цілей і цінностей суспільства та окремого індивідууму, змінюють мотивацію життя з творчої, креативної, на споживацьку, кар'єроорієнтовану, породжують етичний релятивізм і моральну індиферентність («гроші не пахнуть»), ведуть до зміцнення пороків (насильства, крадіжки, обману і шахрайства), закріплюють несправедливість, як принцип цього світу» [3, с. 32]. Людині пропонується не стримувати своїх бажань, але нічого не говориться про те, що в такому разі людина опиняється в полоні власних забаганок, втягується в постійну

гонитву за задоволенням своїх бажань, яким ніколи не буде кінця-краю. Будь-яка творча праця цінується лише в тому разі, якщо на неї є попит [33]. За таких умов перероджується й економічний механізм ціноутворення: ціни залежать не від витрат на виробництво і не від потреб у придбанні блага, а від розподілу купівельної спроможності між різними благами за інтенсивністю суб'єктивного сприйняття їх корисності [34, с. 32-33]. Так утворюється суспільство споживання, формування якого вигідне для провідних бізнес-гравців, що контролюють більшість світових ринків. Для закріплення їх пануючого положення, здійснюється інформаційний тиск на споживачів з метою культивування таких споживчих потреб, які відповідали б певним, заздалегідь визначеним шаблонам. Перешкодою на шляху формування такого суспільства постали моральні цінності Біблії, що закликають стримувати свої пожадливі (1 Пет. 2:11) і розглядають гроші не як мету, а як засіб життя (1 Тим. 6:10, 17). За собом подолання цієї перешкоди стала поступова дискредитація біблійних моральних цінностей та заміна їх на ціннісні ерзаци «фінансової цивілізації» [35]: прибуток, кар'єра, влада, розваги. Ці факти змушують не погодитися з А. Гальчинським в тому, що метаекономіка є епохою домінування творчої праці, оскільки в ній панують ерзаци цінностей, що трансформують суспільні настрої з творчих у споживачькі.

Змішування понять «економіка» і «хрематистика» стало для реальної (виробничої) економіки тим чинником, який перевів її в підпорядкування «бульбашковій» економіці віртуальних фінансів. Таке підпорядкування, в свою чергу, означало для реального сектору відсутність стимулів для розвитку. «Економічна модель капіталізму базувалася на відмові від найважливішого біблійного догмату – заборони на лихварство (див. Пс. 14:5; Єзек. 18:13 – прим. Я. Л., М. Н.). У ХХ ст. економічна еліта основний дохід отримувала не від нарощування матеріальних цінностей, а від кредитної емісії» [36, с. 56]. Як відзначає М. Калашников, «така «економіка» не могла створити проривних технологій в промисловості, транспорті та сільському господарстві. Вона не фінансувала фундаментальних наукових досліджень, націлених на стратегічні прориви в розвитку (реальної економіки – прим. Я. Л., М. Н.). Ні, тут царював один принцип – робити прибутки тільки з грошей та спекуляцій, причому якнайшвидше» [26, с. 10]. Але тут не можна не пригадати відомий принцип: «Чим більше грошей, тим більше їх хочеться мати. І хоча вже придбано начебто все, про що можна було тільки мріяти, метою життя стають просто гроші, їх накопичення. Гроші в ім'я грошей. Гроші, як повітря» [37, с. 132]. Саме ці фундаментальні помилки укупі з гріхом людської пожадливі, як відзначив папа римський Бенедикт XVI, і виявилися при падінні найбільших американських банків.

Відмова від біблійних моральних принципів і заміна їх цінностями теорії «природного відбору» Ч. Дарвіна також спровокували небувалий розмах недобросовісної конкуренції в світі бізнесу. «Принцип «перемагає і виживає найсильніший» лежить в основі «економічного дарвінізму», капіталістичного суспільства (термін з французької економічної літератури): великі і могутні концерни та фірми розоряють і знищують слабких конкурентів» [38, с. 275]. Для протестантів, до яких належить один з авторів, є дивним той факт, що католицька церква, з одного боку, активно закликає до відродження моральних цінностей, з іншого боку визнає теорію Дарвіна, як таку, що не суперечить християнській вірі [5, с. 44]. Тим паче, що навіть деякі суто світські вчені відзначають, що недобросовісна конкуренція виходить за рамки не тільки закону, але і етичних норм [39, с. 251], підкреслюючи тим самим необхідність етичних норм в бізнесі. Проте ТНК, що контролюють сучасний фінансовий ринок, ігнорують ці принципи в гонитві за надприбутком і в завоюванні нових національних ринків не зупиняються ні перед якими жертвами. «Переведення старих виробництв в країни, що розвиваються, давало ТНК величезну економію виробничих витрат, оскільки в цих країнах була украй дешева робоча сила, низькі податки і були відсутні витрати на захист навколишнього середовища, що різко підвищувало отримуваний ТНК прибуток» [40, с. 16]. А. Іванов справедливо назвав таку діяльність ТНК хижачькою [41], підкреслюючи тим самим її аморальність. В цілому глобалізація і панування глобальних корпорацій веде до необоротної деформації механізмів ринку. Конкуренція перероджується і перетворюється на свою протилежність. Глобальна конкуренція веде до глобальної монополізації економіки. Глобальна конкуренція, як видозмінена форма ринкової конкуренції, віднімає шанси на змагання не тільки у окремих товаровиробників, але й у цілих держав. Багато з них під ударами глобальної монополізації виробництва остаточно втрачають можливість досягнення рівня міжнародної конкурентоспроможності і перетворюються на «безнадійні країни» [42, с. 10-11]. Гонитва ТНК за надприбут-

ком призводить врешті-решт до нівелляції основної переваги ринку – підвищення якості благ, що виробляються в умовах конкуренції. Річ у тім, що ТНК використовують в конкурентній боротьбі не підвищення якості своєї продукції, а стратегію «витискування» слабших конкурентів з ринку за рахунок своєї більшої фінансової «ваги». Така конкуренція врешті-решт призводить якщо не до монополізації, то, принаймні, до олігополізації транскордонного ринку, а потім навіть більш того, до «тоталітаризму глобальних корпорацій» [43]. Такі основні складові концепції «корпоративного глобалізму», формування якої є прямим наслідком морального нігілізму і породженої ним недобросовісної конкурентної боротьби.

Неоліберальна революція не тільки дозволила розсунути рамки національних держав, але й створити нову світову фінансову систему, що забезпечувала ТНК акумуляцію і приплив капіталу зі всього світу і концентрацію його в своїх фінансових центрах [40, с. 17]. С. Барсукова справедливо відзначає, що необхідність руйнування економічних кордонів національних держав і відкриття для ТНК нових ринків були викликані потребою залучення нових груп населення до процесу споживання створюваних капіталом благ [44, с. 81]. Спочатку принцип вільного переміщення капіталів передбачав, що ринок забезпечить ефективність всієї системи потоків капіталу. Але поява «гарячого капіталу» портфельних інвестицій, що рухається по всьому світу і може в будь-який небезпечний момент залишити країну, порушила роботу системи [45, с. 61]. Цей факт визнав навіть відомий прихильник вільного ринку А. Грінспен, який заявив, що необхідно посилити контроль за діяльністю фінансових компаній [46]. Той факт, що багато дослідників сьогодні визнають необхідність посилення контролю за економічною діяльністю та її регламентації, доводить, що ідея «позитивної», морально індиферентної економіки не знаходить свого підтвердження, адже регламентація економічної діяльності ставить своїм завданням підвищення соціальної справедливості економічних процесів, що передбачає їх морально-етичну оцінку.

Криза породила безліч найрізноманітніших політичних, економічних і соціальних оцінок. Так, для найбільш численної групи критиків існуючої фінансової системи – марксистів – це був черговий привід заявити про необхідність повернення до комуністичної ідеології, що супроводжується впровадженням економічних принципів марксизму [47; 48]. І хоча причина кризи, а саме величезне превалювання спекулятивного капіталу над реальним [49], визначена ними вірно, зроблений висновок – необхідність світової революції і перемоги комунізму в політиці, а економічної теорії Маркса в економіці – невірний.

Впродовж історії з'являлася велика кількість різноманітних економічних теорій, що базуються на різних філософських передумовах. Проте, особливе місце серед них займає, як хтось скаже, релігійна, але найбільш ефективна в плані економічної ефективності, соціальної справедливості і етичної обґрунтованості економічна система. «Якнайкращим історичним прикладом збалансованої економіки, запрограмованої на довгостроковий сталий розвиток (і навіть екологічно коректної через врахування природних відновлювальних циклів) можна вважати так звану економіку біблійну, інституційні основи якої походять від Синайського законодавства. Останнє, як відомо, наказувало періодичне (раз на сім та на п'ятдесят років) взаємне списання заборгованостей і забороняло повне і безстрокове поневолення. Тим самим були покладені межі економічному розшаруванню общинників, зупинялися невинуваті спекулятивні «інвестиції». Закони Тори, власне кажучи, обумовлювали здійснення суспільного контролю над кінцевим перерозподілом продуктів виробництва між общинниками з точки зору не тільки духовної, але і суто матеріальної справедливості [50, с. 177-178]. Прочитуємо сутність цієї системи з першоджерела – Біблії: «Коли збідніє твій брат, і продасть із своєї посілості, то прийде викупник його, близький йому, і викупить продаж брата свого. А чоловік, коли не буде йому викупника, а рука його стане спроможна, і знайде потрібне на викуп його, то облічить він літа продажу свого, і верне позоставле чоловікові, що продав йому, та й вернеться до своєї посілості. А якщо рука його не знайде потрібного на заплату йому, то буде продаж його в руці покупця його аж до ювілейного року, і вийде він в ювілеї, та й вернеться до посілості своєї» (Лев. 25:25-28).

Головна відмінність біблійної економічної системи від марксизму полягає в тому, що біблійна економічна система не передбачає ліквідації соціальних класів, насильницької «зрівнялівки», присутньої в марксизмі. Вона дозволяє зберегти класове розшарування на тому рівні, на якому воно є природним і не дозволяє вищим класам монополізувати владу за рахунок фінансової переваги. Таким чином, біблійна економічна система не виключає підприємницької ініці-

ативи, але в той же час запобігає формуванню олігархії, що концентрує в своїх руках більшу частину капіталу.

На закінчення, щоб уникнути звинувачень у відірваності наших міркувань від реальності, відзначимо, що навіть сьогодні, в епоху панування спекулятивного капіталу, існує група держав, що ставлять біблійні принципи в основу економічної системи, і які перенесли їх до Корану, – ісламські держави. Фундаментальною передумовою для того, щоб поставити ці держави в живий приклад, що підтверджує наші висновки, став той факт, що криза практично не торкнулася ісламських банків [51]. Основні принципи функціонування ісламської банківської системи: заборона на позичковий відсоток, спекулятивний дохід, інформаційну асиметрію, що загрожує непередбаченим ризиком [52]. Гроші в ісламському світі не є самостійною цінністю, вони завжди мають бути забезпечені реальними активами, за кожною операцією повинно стояти щось матеріальне. Крім того, ісламський банк, на відміну від західного, є обслуговуючою структурою, а не диктатором умов в економічній системі. Щоб отримати прибуток, фінустанови мають вступити в партнерство з клієнтом і чесно розділити з ним усі ризики [51]. Розроблена ісламом економічна система включає ряд господарських операцій (мурабаха, мушарака, мудараба та ін.), заснованих на релігійній етиці та економічній розсудливості [52], результатом чого виступає соціальне партнерство всіх учасників економічного процесу [51; 53]. Спеціальне дослідження, проведене експертами МВФ в 1997 році, дійшло до висновку, що ісламська банківська система є вельми життєздатним проектом, сприяючим вирішенню базової проблеми економіки – ефективного розподілу ресурсів. При цьому ісламська банківська система, в порівнянні із західною, є набагато менш схильною до ризиків, пов'язаних з проблемою ліквідності й платоспроможності [52].

Тасмниця ефективності й стійкості ісламської економіки є простою: відсутність нестримних фондових спекуляцій на гроші вкладників і кредиторів, орієнтація на цілком конкретні кредитні та інвестиційні проекти не дозволяли отримувати надприбутки і нарощувати паперову капіталізацію в хороші часи, зате забезпечили стабільність і виживання зараз [51]. Р. Беккін, аналізуючи економічну модель ісламу та кризові виклики західної «бульбашкової» економіки, підсумовує своє дослідження такими словами: «Деякі дослідники бачать вихід в закріпленні за учасниками економічних стосунків внутрішньої установки на дотримання певних етичних стандартів, що дозволило б, на їхню думку, хоча б частково вирішити проблему забезпечення рівного доступу до ресурсів і споживчих товарів. На нашу думку, в умовах, що склалися, дану пропозицію можна розглядати як програму-мінімум, необхідну для запобігання економічному колапсу, причиною якого можуть послужити використання позичкового відсотка й валоподібне зростання спекулятивних трансакцій. У якості ж програми-максимум, як нам здається, єдино адекватним рішенням проблеми буде використання методів фінансування з арсеналу ісламської економічної моделі» [14, с. 87]. Отже, сьогодні ісламська економіка, до сорому європейців і американців, яких зазвичай прийнято вважати за людей християнської цивілізації, навчатиме їх виходити з кризи, і відбулося це внаслідок відкидання моральних принципів в економіці «передовими» країнами.

Висновок, який ми можемо зробити з вищезазначеного полягає в тому, що на прикладі світової фінансової кризи в черговий раз довів свою справедливість біблійний закон посіву і жнив (Гал. 6:7). Дію його для тих, що відкинули моральні принципи дуже добре описано в книзі пророка Осії: «А що вітер вони засівають, то бурю пожнуть» (Ос. 8:7). Криза – це час переосмислення того, як і куди ми рухаємося. Це час для того, щоб усвідомити необхідність вирішення найважливіших соціально-економічних питань [54, с. 22] і незамінної ролі біблійних моральних принципів, підкріплених авторитетом їх Автора, у вирішенні цих питань. Варто згадати слова 12-го президента США З. Тейлора (1784-1850): «Вільне управління не може існувати без релігії та моралі, а без Біблії немає релігії (звісно, правдивої), а без релігії – моралі» [55, с. 38]. Будучи найбільш об'єктивними й справедливими з усіх відомих людству, біблійні принципи моралі є невід'ємним і незамінним чинником, що визначає довготривале і успішне функціонування суспільних процесів, у тому числі економічних. Тому слід переосмислити роль моральних принципів в економічному житті суспільства й зробити відповідні висновки.

Література:

1. Воєводін О.П. Естетичні виміри моралі: [монографія]/ О.П. Воєводін, Г.Ю. Галгаш. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009.

2. Шевченко А.І. Христос: [монографія]/ А.І. Шевченко. – Київ: ИПИИ НАНУ и МОНУ «Наука і освіта», 2007.
3. Кобяков А. Финансы как воровство. Отказ от моральных принципов ведет мировую экономику к катастрофе/А. Кобяков// Антикризисный менеджмент. – 2008. – №10. – С. 30-40.
4. Радаев В.В. Экономическая глобализация: содержание и противоречия/ В.В. Радаев // Вестник Московского университета. – Сер.6 Экономика. – 2008. – №5. – С. 3-13.
5. Мечетная Н. Реальный папа/ Н. Мечетная // Корреспондент. – 2009. – №9. – С. 42-44.
6. Гудинг, Мечетная, Леннокс Дж. Человек и его мировоззрение. – Т.2: в поисках истины и реальности/ Гудинг, Мечетная, Леннокс Дж ; пер. с англ. под общ. ред. Н.А. Жукалюка. – К.: Украинское Библийское Общество, 2007.
7. Соколов В. Контуры будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности/ В. Соколов// Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №3. – С. 3-14.
8. Третье тысячелетие – апогей третьего раунда борьбы за новый мировой порядок // Управление персоналом. – 2001. – №4. – С. 67-70.
9. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Дж. Стиглиц; пер. с англ. – М.: Мысль, 2003.
10. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность./ М. Алле – М.: ТЕИС, 2003.
11. Жаворонкова Г.В. Вплив соціально-економічного розвитку держави на побудову громадянського суспільства/ Г.В. Жаворонкова // в кн.: Соціально-економічні аспекти формування громадянського суспільства в Україні: [колективна монографія]. – Умань: Видавець «Сочинський», 2009. – С. 259-267.
12. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Дж. Сорос; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1999.
13. Куць О.М. Етніонаціональна свідомість у державотворчих процесах/ О.М. Куць, М.П. Мадін. – Х.: ППВ «Новое слово», 2009.
14. Беккин Р.И. Исламская модель беспроцентной экономики и современность/ Р.И. Беккин // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. – 2007. – Сер. 5. – Вып. 2. – С. 79-89.
- 15/ Гудинг Д. Человек и его мировоззрение. – Т.1: для чего мы живем и каково наше место в мире/ Д. Гудинг, Дж. Леннокс; пер. с англ. под общ. ред. Н.А. Жукалюка. – К.: Украинское Библийское Общество, 2007.
16. Сиренко В. К. Маркс возвращается, господа реформаторы/ В. К. Сиренко // Голос Украины. – 2009. – №37. – С. 8-9.
17. Соколов В.В. Философское дело Эразма из Роттердама/ В.В. Соколов//в кн.: Эразм Роттердамский: Философские произведения. – М.: Наука, 1987.
18. Рузавин Г. К проблеме рационального выбора в экономике и других общественных науках/ Г. Рузавин // Вопросы экономики. – 2003. – №8. – С. 102-116.
19. Гальчинский А. Методология анализа экономической глобализации: логика обновления / А. Гальчинский // Экономика Украины. – 2009. – №1. – С. 4-18.
20. Щит государев // Корреспондент. – 2009. – №24. – С. 12-13.
21. Вышлинский Г. Без прошлого и будущего/ Г. Вышлинский // Корреспондент. – 2009. – №17. – С. 30.
22. Гальчинский А. Мировой денежный кризис: истоки, логика трансформаций [Электронный ресурс]/ А. Гальчинский // Зеркало недели. – 2008. – №42. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/2000/2020/64615/>.
23. Табачник Д. Как преодолеть кризис [Электронный ресурс] / Д. Табачник//Киевский телеграф. – 2008. – №51. – Режим доступа: <http://telegrafua.com/449/politics/9522/>.
24. The Financial Times: Меркель раскритиковала США за нынешний кризис и создание следующего уже через 5 лет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.newsru.com/finance/27nov2008/merkel_criticises_us.html.
25. Швайка М. Американський долар – головний винуватець (провокатор) світової фінансової кризи/ М. Швайка // Віче. – 2009. – №1-2. – С. 4-7.
26. Калашников М. Кризис неразвития/ М. Калашников// Антикризисный менеджмент. – 2008. – №8. – С. 10-13.

27. Молодыко К. Банкинг-2012. Полезны ли современные фининституты для общества [Электронный ресурс] / К. Молодыко // Зеркало недели. – 2009. – №38. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/2000/2040/67441/>.
28. Мечетная Н. Архитектор краха/ Н. Мечетная // Корреспондент. – 2009. – №24. – С. 48-50.
29. Дорнбуш Р. Нова економіка проти держави загального добробуту: фінал відомий наперед [Електронний ресурс]/ Р. Дорнбуш // День. – 2000. – №138. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/50137/>.
30. Мазур І. Фінансова глобалізація як один з основних чинників тінізації світового господарства/ І. Мазур // Вища школа. – 2008. – №2. – С. 34-45.
31. Потульницький В.А. Історія української політології (Концепція державності в українській історико-політичній науці)/ В.А. Потульницький . – К.: Либідь, 1992.
32. Лесков Л. Будущее – для настоящего/ Л. Лесков // Наука и религия. – 2008. – №12. – С. 6-9.
33. Кендюхов А. Философия маркетинга и общество потребления: начало новой цивилизации или начало конца [Электронный ресурс]/ А. Кендюхов. – Режим доступа: <http://vsve.ho.ua/index.php?name=filosof>.
34. Гриценко А. Концептуальные основы перехода к новой парадигме монетарной политики/ А. Гриценко // Экономика Украины. – 2009. – №2. – С. 31-41.
35. Кремень В. Фінансова криза – пролог нового світового порядку [Електронний ресурс]/ В.Кремень, В. Ільїн // День. – 2009. – №105. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/275848/>.
36. Зуев А. Глобализация: Аспекты, о которых мало говорят/ А. Зуев, И. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №8. – С. 54-60.
37. Опарин А.А. Проклятые сокровища. Археологическое исследование книг Есфирь и Руфь: [монография]/ А.А. Опарин . – 2-е изд. – Х.: Факт, 2008.
38. Опарин А.А. Поверженные алтари. Археологическое исследование книги пророка Малахии: [монография]/ А.А. Опарин, Р.Н. Волкославский. – Х.: Факт, 2008.
39. Голубков Е.П. Основы маркетинга: Учеб./ Е.П. Голубков. – М.: Финпресс, 1999.
40. Айвазов А. «Зеркало» кризиса/ А. Айвазов, А. Кобяков// Антикризисный менеджмент. – 2008. – №9. – С. 11-19.
41. Иванов А. Гринго им не амигос/ А. Иванов // Донецкий кряж. – 2007. – №32. – С. 1.
42. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія/ О.Г. Білорус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001.
43. Білорус О.Г. Новий тоталітаризм глобальних корпорацій – зростаюча загроза безпеці розвитку у ХХІ столітті [Електронний ресурс]/ О.Г. Білорус.–Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20040901&n=9&y=2004>.
44. Барсукова С.Ю. Постсовременность – глобальный рынок и наднациональная власть/ С.Ю. Барсукова // Вопросы статистики. – 2008. – №2. – С. 79-82.
45. Кобяков А. Кейнс на сессию МВФ не приехал/ А. Кобяков // Эксперт [Россия]. – 1998. – №16. – С. 60-61.
46. Алан Гринспен осознал: свободный рынок – это плохо [Электронный ресурс]/ Алан Гринспен. – Режим доступа: <http://money.newsru.com/article/23Oct2008/Greenspan>.
47. Симоненко П. Украина и кризис глобального финансового капитализма [Электронный ресурс] / П. Симоненко // [Газета] 2000. – 2008. – №49. – Режим доступа: <http://www.2000.net.ua/b/60785>.
48. Roth R. The Crisis of Capitalism: Credit-Doping [Электронный ресурс]/ R. Roth. – Режим доступа: <http://portland.indymedia.org/en/2009/08/393773.shtml>.
49. Nickel R. The Crisis of Speculative Capitalism [Электронный ресурс]/ R. Nickel. – Режим доступа: <http://portland.indymedia.org/en/2009/08/393624.shtml>.
50. Видеман В. Исторический вызов глобализации / В. Видеман//в кн.: Христианские начала экономической этики [Сб. мат. междунар. Интернет-конференции]. – М., 2001. – С. 173-178
51. Мечетная Н. У Аллаха за пазухой/ Н. Мечетная // Корреспондент. – 2009. – №4. – С. 46-48.
52. Шмидт К. Исламский банкинг: специфика и перспективы [Электронный ресурс]/ К. Шмидт//Киевский телеграф.–2008.–№15.– Режим доступа: <http://www.telegrafua.com/413/economics/8538/>.

53. Шейх М.А., Кэхилл Дж. А. Основные принципы организации беспроцентного банковского дела/ М.А. Шейх, Дж. А. Кэхилл // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – №6. – С. 32-36.

54. Кастро Рус Ф. Глобальна економіко-політична оцінка сучасності/ Рус Ф. Кастро // Економіст. – 2001. – №11. – С. 16-29.

55. Опарин А.А. Тайны Библии и глобальный кризис/ А.А. Опарин . – К.: Джерело життя, 2009.

Аннотация

РОЛЬ МОРАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Лымарь Я. А., к. э. н., доцент, Нестеренко М.Г., студент
Харьковский институт экономики рыночных отношений и менеджмента

Обоснована необходимость моральной регламентации экономической деятельности. Особое внимание уделено недостаточно исследованным на сегодняшний день вопросам об источнике происхождения морали и влиянии морального релятивизма на экономические процессы. Проведен анализ мировых социально-экономических тенденций через призму объективной морали.

Ключевые слова: моральный релятивизм, метаэкономика, транснациональные корпорации, библейская экономическая система.

Summary

THE ROLE OF MORAL FACTORS IN UP-TO-DATE ECONOMY

Lymar Ya. O., associate professor, Dr. of Economics, Nesterenko M.G., student
Kharkiv Institute of Economics & Management

The authors of the article substantiate the necessity of moral regulations of economic activity. Special attention is paid to the problem which is discussed not enough nowadays, it's about origin of moral and the influence of moral relativism on economic process. Topic of world social and economic tendencies in analyzed in the light of objective moral.

Key words: moral relativism, metaeconomics, transnational corporations, biblical economic system.

Надійшла до редакції 02.03.2010 р.

© Лымар Я.О., Нестеренко М.Г., 2010 р.